

ΤΣΟΛ Κ ΕΡΗΜΟΝ ΚΑΡΑΠΟΥΡΟΥΝ

Ο τίτλος της εισήγησης μου είναι ένα δίστιχο μοιρολόγι, που έγινε τραγούδι διαχρονικό, θα έλεγα και παραδοσιακό, γιατί κατέχει ιδιαίτερη θέση σε κάθε αυθεντική ποντιακή μουσική εκδήλωση ή οικογενειακό παρακάθι. Η μνήμη είναι δύναμη και ο ελληνισμός του Πόντου θυμάται με αυτό το λακωνικό δίστιχο το δράμα των Ελλήνων του Καυκάσου.

Ποιοί είναι οι Έλληνες του Καυκάσου; Ο ελληνισμός του ιστορικού Πόντου, τα πέτρινα χρόνια της οθωμανοκρατίας, κάθε φορά που αντιμετώπιζε σοβαρά προβλήματα εθνικής επιβίωσης, επέλεγε το δρόμο της αναγκαστικής φυγής και σωτηρίας προς τις ομόθρησκες ρωσοκρατούμενες περιοχές.

Όταν στον ρωσοοθωμανικό πόλεμο του 1828-1829, τα ρωσικά στρατεύματα του Πασκέβιτς κατέλαβαν τον Ανατολικό Πόντο, όλοι οι υπόδουλοι Έλληνες υποδέχτηκαν με δάκρυα χαράς τους ομόθρησκους ελευθερωτές. Στην ελληνικότατη Αργυρούπολη: «οι χριστιανοί Έλληνες, προεξάρχοντας του αρχιερέως Σιλβέστρου, εξήλθον δαφνοστόλιστοι και μετά

ψαλμωδιών και λιτανειών εδέχθησαν τον ορθόδοξον τούτον στρατόν. Αλλά μετ'ολίγον ειρήνης γενομένης ο μεν ρωσικός στρατός απεχώρει, οι δε Έλληνες φοβούμενοι την εκδίκησιν, τινές αφέντες α είχαν, ηκολούθησαν τους Ρώσους και μετώκησαν περί τα όρια της ρωσικής Αυτοκρατορίας...».¹ 14.000 οικογένειες ακολούθησαν το ρωσικό στρατό και με εισήγηση του στρατηγού Πασκέβιτς η ρωσική κυβέρνηση τους εγκατέστησε στην άγονη περιοχή της Τσάλκας, όπου ίδρυσαν 27 ελληνικά χωριά. Μόνο το 1829, μας πληροφορεί ο Felix Fonton, ότι κατέφυγαν στην Τσάλκα της ρωσικής Γεωργίας 42.000 Ελληνοπόντιοι.²

Ο δρόμος των αναγκαστικών μετοικεσιών προς την ομόθρησκη Ρωσία ήταν πλέον ανοιχτός. Ο Κριμαϊκός πόλεμος, η αποκάλυψη των κρυπτοχριστιανών³ και η μετακίνηση των Κιρκασιών στα ανατολικά εδάφη της οθωμανικής αυτοκρατορίας, επιδείνωσαν τις σχέσεις των Ελλήνων με τους ντόπιους και τους νέους μουσουλμάνους πρόσφυγες, με αποτέλεσμα πολλοί να

¹ Τριανταφυλλίδης Ρ., Η εν Πόντω Ελληνική Φυλή ήτοι τα Ποντικά, Αθήνα (1866), σελ.107.

² Ξανθοπούλου-Κυριακού Άρτεμη, Μεταναστεύσεις των Ελλήνων του Πόντου στη Ρωσία κατά το 19^ο αιώνα, στο: Ο Ποντιακός Ελληνισμός της τέως Σοβιετικής Ένωσης, Θεσσαλονίκη ,(1991), έκδοση Παναγία Σουμελά, σελ. 10.

³ Φωτιάδης Κ., Οι Εξισλαμισμοί της Μικράς Ασίας και οι Κρυπτοχριστιανοί του Πόντου, Θεσσαλονίκη ,(1987), σελ.392.

επιλέγουν τον εύκολο τρόπο επιβίωσης, που ήταν ο ξεριζωμός από τα πατρογονικά εδάφη. « Εν τη επαρχία Χαλδίας εκ της περιφερείας Χαιριάνων, ουκ ολίγος αριθμός Ελλήνων μετηνάστεσεν εις την Ρωσίαν ».⁴

Η μαζικότερη αναγκαστική μετοικεσία των Ελλήνων του Πόντου στη Γεωργία αλλά και σε άλλες περιοχές της Ρωσίας έγινε αμέσως μετά τον ρωσοθωμανικό πόλεμο του 1876-1878. Υπολογίζεται ότι περισσότεροι από 100.000 εγκατέλειψαν τον Πόντο την δεκαετία της περιόδου αυτής. Το κλίμα της φοβίας και της τρομοκρατίας που επικρατούσε στον Πόντο, όπως αναφέρεται σε έγγραφο του Υπουργείου Εξωτερικών της Ελλάδας, αιτιολογεί την καθολική απόφαση της εξόδου των υπόδουλων Ελλήνων: « Κατά το 1887, κυρίως, έτος εκ Τουρκίας: Τοκάτ, Σεβαστείας, Καράχισαρ, Ερζιγγιάν και λοιπών εσωτερικών επαρχιών της Μικράς Ασίας, φεύγοντες τους αμείλικτους διωγμούς των Τούρκων, καθαρώς ελληνικοί γεωργικοί ιδία πληθυσμοί μετηνάστευσαν καθ'ομάδας και εγκατεστάθησαν ως τοιούτοι εις τον Νότιον Καύκασον και ιδίως εις τας

⁴ Τριανταφυλλίδης Π., ό.π. σελ. 107.

περιφέρειας του Νομού Καρς, Αρδαχάν, Όλτης, Καγισμάν...»⁵

Με την προσάρτηση της περιφέρειας του Καρς στη ρωσική αυτοκρατορία και τη φυγή πολλών μουσουλμάνων από τα εδάφη αυτά στην οθωμανική αυτοκρατορία, το ανθρώπινο κενό της περιφέρειας αυτής αποκαταστάθηκε, με τις ευλογίες της ρωσικής κυβέρνησης, από τους Έλληνες πρόσφυγες. Μόνο στην περιοχή του Καρς, ιδρύθηκαν 75 αμιγή ελληνικά χωριά, στα οποία έμειναν μόνο 40 χρόνια. Δεν ήταν η γη της επαγγελίας η ακριτική αυτή περιοχή του Καυκάσου, που πέντε μήνες το χρόνο σκεπάζονταν από το χιόνι. Όμως πιστεύω ότι το βαρύ τίμημα της θρησκευτικής, ατομικής και εθνικής ελευθερίας τους έκανε να αγαπήσουν εκείνα τα μέρη και με περίσσια υπερηφάνεια να αυτοαποκαλούνται ανιστόρητα όμως Καυκάσιοι Έλληνες, ένας ανερμήνευτος διαχωρισμός, που δημιούργησε πολλές τριβές μεταξύ Καυκασίων και Ποντίων τα πρώτα χρόνια της προσφυγιάς στην Ελλάδα.⁶

⁵ Α.Υ.Ε.,Α/5/VI 25, Περίθαλψις των εν Ρωσία Ελλήνων και παλιννόστησις αυτών εις Ελλάδα και Πόντον.Νοβοροσίτσι (08.05.1919). Προς την Σεβαστήν Ελληνικὴν Κυβερνησιν, εις Αθήνας. Ο πρόεδρος της Ενώσεως των Ελλήνων προσφύγων του Νοτίου Καυκάσου,κ. Κ. Αναστασιάδης.

⁶ Σύγκρουση Καυκασίων και Ποντίων στη Βεργίνα Ημαθίας. Βλ. Εφημ. «Μακεδονία»,(25.04.1930).

Τον Απρίλιο του 1916 ο ρωσικός στρατός, στα πλαίσια των πολεμικών επιχειρήσεων του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου, καταλαμβάνει την Τραπεζούντα και μαζί με τους Έλληνες για δύο περίπου χρόνια συγκυβερνούν τον Ανατολικό Πόντο ως τον Χαρσιώτη ποταμό της επαρχίας Τρίπολης.

Η επικράτηση των μπολσεβίκων, το διάγγελμα του Λένιν ότι ο ιμπεριαλιστικός πόλεμος τελείωσε και ο ρωσικός στρατός οφείλει να επιστρέψει στα σπίτια του, προκάλεσε ψυχικό και σωματικό κλονισμό, αμηχανία και μελλοντική αβεβαιότητα στον ελληνικό ρωσοκρατούμενο πληθυσμό του Ανατολικού Πόντου, εξ αιτίας της γενοκτονίας που έχουν υποστεί οι Έλληνες του Δυτικού Πόντου. Στις 28 Ιουνίου 1918 από τη Βέρνη τηλεγραφικά δίδεται η πληροφορία ότι:«...οι Τούρκοι κατά την ανακατάληψιν της Τραπεζούντος εφόνευσαν μόνον την πρώτην ημέραν 200 προκρίτους Έλληνας. Οι Βασιβουζούκοι εξεδίωξαν εκ των χωρίων του βιλαετίου Τραπεζούντας όλους τους Έλληνας, καταλαμβάντες τας

οικίας των και κατασχόντες τας περιουσίας αυτών. Όλοι οι κάτοικοι από τα Σούρμενα έφυγον πανικόβλητοι επί τη προσεγγίσει των άγριων τούτων ορδών. Τα τρία τέταρτα του ελληνικού πληθυσμού της Τραπεζούντος κατέφυγον εις Ρωσίαν».⁷

Χωρίς δεύτερη σκέψη, εντελώς απροετοίμαστοι, εγκαταλείποντας στο έλεος του θεού κινητή και ακίνητη περιουσία, πήραν ξανά το δρόμο της σωτηρίας προς την εμφυλιοκρατούμενη πλέον Ρωσία, που αντιμετώπιζε παράλληλα, εκείνη τη χρονική περίοδο και άλλα σοβαρά προβλήματα, ιδιαίτερα στον Αντικαύκασο. Είναι η κρίσιμη χρονική περίοδος που οι εθνότητες, μετά από έντονες αντιπαραθέσεις και συγκρούσεις, κατέφυγαν στην ίδρυση του Κυβερνείου του Αντικαυκάσου. Υπολογίζεται ότι συνολικά 90.000 Έλληνες και Λίγοι Αρμένιοι του ιστορικού Πόντου ακολούθησαν τον αδιόικητο και ληστρικό κατά την επιστροφή του ρωσικό στρατό.⁸

⁷ Ανωνυμος, Σφαγαί Ελλήνων εν Τραπεζούντι, στην εφημ. *Μακεδονία*,. Θεσσαλονίκη, (30.06.1918).

⁸ Φωτιάδης Κ., Ο Ελληνισμός της Ρωσίας και της Σοβιετικής Ένωσης, Θεσσαλονίκη, (2003), σελ.45.

Η υπογραφή της συνθήκης του Μπρεστ Λιτόφσκ στις 3 Μαρτίου του 1918 μεταξύ της μπολσεβικικής Ρωσίας και των Κεντρικών Δυνάμεων, που παραχωρούσε στη Γερμανία όλη την Ουκρανία και στην Οθωμανική Αυτοκρατορία τις επαρχίες του Καρς και του Αρνταχάν, διόγκωσε το ρεύμα των υποχρεωτικά μετακινούμενων Ελλήνων από τις παραχωρούμενες περιοχές, όταν τα νεοτουρκικά στρατεύματα είχαν εισβάλει στα χωριά του Καρς με αποτέλεσμα, όπως περιγράφει ο Ι. Καζταρίδης : « ..σε κάθε χωριό σχηματίστηκαν ουρές από κάρα, πάνω στα οποία είχαν φορτωθεί τα πλέον απαραίτητα. Οι κάτοικοι άφηναν πίσω τους σπίτια, περιουσίες και αγρούς με καλλιέργειες ».⁹

Περισσότεροι από 40.000 Έλληνες εγκατέλειψαν τότε τα χωριά τους και φύγανε στο εσωτερικό της Γεωργίας με κατεύθυνση τις παραλίες, για να σωθούν. Οι υπόλοιποι 35.000 αποκλείστηκαν στα χωριά τους, γιατί δεν πρόφτασαν ή δεν ήθελαν βιαστικά να τα εγκαταλείψουν με αποτέλεσμα να υποστούν, για όσο διάστημα ήταν εγκλωβισμένοι, τις συνέπειες της τουρκικής βαρβαρότητας. Αξιοπίστοι μάρτυρες περιγράφουν με λεπτομέρειες τα εγκλήματα που

⁹ Καζταρίδης Ι., Η «Έξοδος» των Ελλήνων τοθ Καρς της Αρμενίας (1919-1921), Θεσσαλονίκη (1989), σελ. 11.

διεπράξαν συμμορίες απολυόμενων Τούρκων εφέδρων: «

⁹ Καζταρίδης Ι., Η «Έξοδος» των Ελλήνων τοθ Καρς της Αρμενίας (1919-1921), Θεσσαλονίκη (1989), σελ. 11.

Ούτω συμμορίαί ατάκτων η επιστράτων σφάζουσι και ληστεύουσι του Ελληνικούς πληθυσμούς διαπράττουσαι μάλιστα φρικώδεις θηριωδίας. Εις τα χωρία της περιοχής Δεμιρ-Καπού, Σαρή-Καμής, Καρά-Ουλγάν και Λαλόγλου απέκοψαν τας χείρας πάντων των ιερέων και των διδασκάλων, εξύρισαν τους πρώτους και κατόπιν τους απηγχόνισαν».¹⁰ Στα αρχεία των Υπουργείων Εξωτερικών της Γεωργίας, Αρμενίας, Ρωσίας και Ελλάδας υπάρχουν άπειρα έγγραφα που περιγράφουν με λεπτομέρειες το μαρτυρολόγιο τους.

Οι πρόσφυγες μετά από πολλές περιπλανήσεις σε αφιλόξενες περιοχές της Γεωργίας και τις Αρμενίας, με πολλά τραγικά απρόοπτα, εξαντλημένοι από την πείνα, τις άσχημες καιρικές συνθήκες και τις αρρώστιες, κατέληξαν στα εμφυλιοκρατούμενα ακρογιάλια του Ευξείνου Πόντου, με την ελπίδα να βρουν μια θέση στο πρώτο ελληνικό πλοίο που θα τους μετέφερε στην Ελλάδα. Ο Ηρακλής Κίλλαχίδης, από το Σιντισκόμ της επαρχίας Αρνταχάν, θυμάται την δική του τραγική οδύσσεια και των συγχωριανών του: «Με μάτια βουρκωμένα και γεμάτα θλίψη αποχαιρετήσαμε τα πατρικά μας σπίτια, εκεί που γεννηθήκαμε και ζήσαμε

¹⁰ Εφημ. «Μακεδονία», Θεσσαλονίκη (06.02.1919).

τα ανέμελα νεανικά μας χρόνια, εκεί όπου δοκιμάσαμε τόσες χαρές και ευτυχισμένες μέρες όπου κάναμε τόσα όνειρα. Πήραμε το δρόμο για την πατρίδα μας, την Ελλάδα, που τόσο πολύ λαχταρούσαμε να δούμε. Αφήναμε πίσω μας τα αγαπημένα μας χωριά, που τόσο αγαπήσαμε, τις εκκλησίες μας, τα σχολεία μας και τους τάφους των προσφιλών προσώπων. Αφήναμε τα βουνά και τα δάση, τα λιβάδια και τα ποτάμια, που το καθένα μας θύμιζε την ανέμελη και τρελή παιδική μας ζωή.

Μέσα στην απέραντη θλίψη ξεπηδούσε και μας παρηγορούσε το γεγονός ότι θα βλέπαμε την πολυπόθητη πατρίδα μας.

Όλοι οι δρόμοι πλέον οδηγούν προς το Βατούμ. Δρόμοι άγνωστοι, λασπώδεις, ανηφορικοί και κατηφορικοί, βροχές, κρύο, χιόνια, παγωνιά μέσα από δάση και χαράδρες. Άλλη λύση δεν υπάρχει, πρέπει να φύγουμε να γλυτώσουμε. Δεν υπέφεραν λιγότερα τα ζώα».¹¹

¹¹ Σελίδου Κλεονίκη, Από την Κολχική στην Κολχική, Ανέκδοτο χειρόγραφο, Φλώρινα (2010), Αρχείο Κ. Φωτιάδη.

Μεγάλη ήταν προσωπικά η συμβολή του Νίκου Καζαντζάκη, ως Γενικού Γραμματέα του Υπουργείου Περιθάλψεως, το 1919, όταν στάλθηκε από την κυβέρνηση του Ε. Βενιζέλου ως διευθυντής της αποστολής στον Καύκασο να περισώσει τους δοκιμαζόμενους πρόσφυγες. Το επιβεβαιώνει ευχαριστήριο ψήφισμα του Συμβουλίου των Ποντίων Ελλήνων που στάλθηκε στις 22.09.1919 στον Υπουργό Εξωτερικών Ν. Πολίτη. « Θα ήτο μεγίστη παράλειψις καθήκοντος εκ μέρους του Συμβουλίου των Ποντίων, κύριε Υπουργέ, εαν τούτο δεν σας ηυχαρίσκει θερμώς δια την έκτακτον αποστολήν, ην υπό την αρχηγίαν του κ. Ν. Καζαντζάκη επεστείλατε εις Καύκασον προς μελέτην του προσφυγικού και του εθνικού του Πόντου ζητήματος εν γένει..».¹²

Στην Υπερκαυκασία και παρά την επικράτηση σε άλλες περιοχές των μπολσεβίκων, τα αιτήματα των εθνοτήτων και η φιλοτουρκική πολιτική των μπολσεβίκων καθιστούσαν τη συστράτευση των ελληνικών πληθυσμών με την ομάδα των μενσεβίκων αναγκαία.¹³ « Ευρισκόμεθα εντός ζώνης επιχειρήσεων στερούμενοι άρτου και πάσης τροφής

¹² Α.Υ.Ε., 1919 Α/ 5/VI (25) Αρ. Πρωτ. 8906/19.07.1919.

¹³ Α. Ρποθστάϊν , *Από το Ποτέμκιν στο Στάλιγκραντ, Ιστορία της Σοβιετικής Ένωσης*. Αθήνα (1954) ,σελ.74.

καταδικασμένοι εξ ασιτίας εις θάνατον. 5000 Έλληνες περιφερείας Σότσης ικετεύομεν υμάς όπως αποστείλητε αμέσως πλοία προς σωτηρίαν ημών. Κατάστασις απελπιστική. Αποθνήσκομεν. Σώσατέ μας».¹⁴

Το πρόβλημα των εξαντλημένων και πεινασμένων άστεγων Ελλήνων χειροτέρευσε, εξ αιτίας της ανεξήγητης στους ίδιους πολύμηνης καθυστέρησης των ελληνικών πλοίων για την μεταφορά τους στην Ελλάδα και της επιδείνωσης των καιρικών συνθηκών. Μόνο στο Βατούμ, μας πληροφορεί ο προϊστάμενος της υπηρεσίας Περιθάλψεως Κ. Κωνστανταράκης ότι «...έχομεν μέσον όρον θανάτων 50 άτομα ημερησίως, αν δε ληφθώσι τα εν τω πρακτικώ υποδεικνυόμενα μέτρα ο αριθμός των θανάτων αφεύκτως θέλει διπλασιασθεί, δεδομένου ότι ήρχισαν ήδη εν Βατούμ οι συνήθεις ραγδαίες και μεγάλης διάρκειας βροχαί, μεταβάλλουσαι τας προχείρους κατασκηνώσεις των προσφύγων εις τέλματα. Και θα καταντήσωμεν ούτω να ίδωμεν αποθνήσκοντες εντός τριμήνου όλους σχεδόν τους εν Βατούμ πρόσφυγας».¹⁵

Η πολύμηνη καθυστέρηση των ελληνικών πλοίων, για πολιτικούς λόγους, που δε γνώριζε ο Ν. Καζαντζάκης,

¹⁴ Α.Υ.Ε.,1920, Α/5/VIΙ(2), α.α.κ., Φωτιάδης Κ., ό.π. σελ.105.

¹⁵ Α.Υ.Ε., Υ.Α.Κ.,1920/ Α/ 4δ Αρ. Πρωτ.,Βατούμ (23. 08 1920).

έγινε αιτία να χαθούν περισσότεροι από 30.000 πρόσφυγες. Το μέγεθος της τραγικής συμφοράς των άστεγων Ελλήνων παρουσιάζεται πολύ παραστατικά και στον τοπικό γεωργιανικό τύπο. Ο δημοσιογράφος Ηρακλής Διδιτλέ έγραφε στην εφημερίδα Βατούμις Πουρτζέλι : « Τα μάτια σβυσμένα το πρόσωπον σκελετώδες, το σώμα κυρτόν. Δεν γελούν, δεν κλαίουν, μόνο αποθνήσκουν. Νόθα τέκνα του Αδάμ. Εις τί επταίσατε;¹⁶ Ο ίδιος δημοσιογράφος έγραφε επίσης μία εβδομάδα αργότερα:« Το φάσμα του θανάτου εκδιώκει τον ύπνον της νυκτός. Ενώπιον μας ανά τας οδούς του Βατούμ βλέπομεν ανθρώπους αδυνάτους, καταντήσαντας σκελετούς, με ερρυτιδωμένα πρόσωπα από τα μαρτύρια. Περι αυτών τα ακόλουθα διηγούνται: Αυτοί οι δυστυχείς συγχρόνως εγκατελείφθησαν και από τον θεόν και από τους ανθρώπους... Καθ'εκάστην ώραν μεταφέρονται εντός τριών σανίδων οι προ μηνών υγιέστατοι και εύρωστοι ούτοι αγρόται... Η δημαρχία της πόλεως μας την τραγωδίαν ταύτην των Ελλήνων προσφύγων βλέπει μετ'αδιαφορίας. Η ελληνική αποστολή δεν εκτελεί πρεπόντως το καθήκον της, η δε

¹⁶ Διδιτλέ Ηρακλής, Εφημ. «Ελεύθερος Πόντος», Βατούμ (3.10.1920).

επίσημος Ελλάς ευρίσκεται πολύ μακράν δια να εμβαθύνη εις την ψυχολογικήν αυτών κατάστασιν». ¹⁷

Την τραγική κατάσταση των εξαντλημένων οικονομικά, ηθικά και ψυχολογικά δεκάδων χιλιάδων προσφύγων αποτυπώνει πολύ παραστατικά και ένας άλλος γεωργιανός δημοσιογράφος, ο Παβ Λόβιτζ στην εφημερίδα «Ηχώ του Βατούμ», με τον τίτλο *Εν τω νεκροταφείω*: «Βαρύ και λυπηρόν είναι να γράψωμεν περί τούτου...Καθ'εκάστην πρωίαν το νεκροταφείον παρουσιάζει φοβερόν θέαμα. Εδώ και εκεί εις τα χόρτα είτε εις τους δρομίσκους πλησίον των τάφων παρατηρούνται τεμάχια ανθρωπίνου κρέατος, κόκαλα και εντόσθια. Ταύτα είναι έργον πεινασμένων θωών, οίτινες ανασκάπτουσιν από την γην νεωστί ενταφιασμένους νεκρούς...Οι θάνατοι εις τα σκηνώματα τούτων διακυμαίνονται μεταξύ 10-30 κατά το ημερονύκτιον. Οι Έλληνες πρόσφυγες καταντήσαντες παντελώς πένητες προσπαθούσι να αποφύγωσι την υγειονομικήν επιθεώρησιν και αυτόν τον ιερέα ακόμη, ούτω θάπτωσι τους νεκρούς αυτών ησύχως κατά τας νύκτας βιαζόμενοι και φοβούμενοι να παρατηρήσωσι

¹⁷ Διδιτλέ Ηρ., εφημ. «Ελεύθερος Πόντος», Βατούμ (10.10.1920).

πέριξ των. Διότι εν βία οι δυστυχείς ούτοι δεν δυνανται να ανοίξωσι βαθείς τους τάφους και αναγκάζονται τους αγαπημένους νεκρούς των να θάπτωσι εις τάφους μη έχοντας βάθος πλέον του ημίσεως πήχεως. Και αμέσως μετά την αναχώρησιν αυτών εκ του νεκροταφείου πεινασμένοι θώες αρχίζουν το έργον αυτών εξάγοντες εκ του αβαθούς τάφου τους νεκρούς, ους κατατεμαχίζοντες τελούσι τα όργια αυτών και ούτω δεν δίδουσι ησυχίαν εις τους δυστυχείς πρόσφυγας έστω και μετά θάνατον»¹⁸

Δεν ήταν όμως μόνο η πείνα και οι αρρώστιες που θέριζαν τους άτυχους πρόσφυγες. Στα πολλά προβλήματα που αντιμετώπιζαν ήρθαν το κρύο και οι βροχές, για να τους αποτελειώσουν: « Νομίζει κανείς ότι κατάρα θεού έχουν οι πρόσφυγες μας. Και το μεν θέρος και Φθινόπωρον απέθανον τόσαι χιλιάδες από ασιτίαν, ατροφίαν, ασθενείας και κακουχίας υπό τας βροχάς και τον ήλιον, νυν δε οι εξ Αρταχάν κατελθόντες κατεδικάσθησαν εις χειροτέραν κατάστασιν. Εκ της προς τον διοικητήν διαμαρτυρίας του κ. Αρχηγού της Αποστολής Περιθάλψεως καταφαίνεται ότι εν μιά νυκτί

¹⁸ Λόβιτζ Παβ, Εν τω νεκροταφείω, εφημ. « Ελεύθερος Πόντος », Βατούμ (22.08.1920).

εκ του ψύχους επάγωσαν 30 παιδιά και πολλά ζώα, τα οποία ευρισκόμενα υπό την χιόνα και υπό τας βροχάς, τρεφόμενα δε ίσως ουχί ικανοποιητικώς καθ'εκάστην εκλείπουσι».¹⁹

Η ελληνική κυβέρνηση ήταν ενήμερη της τραγικής κατάστασης των καυκασίων Ελλήνων. Αυτό σήμερα επιβεβαιώνεται από το πλούσιο αρχειακό υλικό που υπάρχει καταχωρημένο στο Α.Υ.Ε., σε άλλα ερευνητικά κέντρα και κυρίως τα αρχεία των ποντιακών οργανώσεων εκείνης της περιόδου. Ο πρωθυπουργός Ελ. Βενιζέλος είχε στραμμένη την προσοχή του στη Μικρασιατική Εκστρατεία και τις βουλευτικές εκλογές. Η ουσιαστική όμως αιτία της καθυστέρησης των πλοίων ήταν η παραπλάνηση του από τον μητροπολίτη Τραπεζούντος Χρύσανθο, αυτή τη μεγάλη θρησκευτική και πολιτική προσωπικότητα. Ο μητροπολίτης Χρύσανθος που αγωνιζόταν, εκείνη την περίοδο, μαζί με τις ποντιακές οργανώσεις για την ίδρυση ανεξάρτητου ποντιακού κράτους, δεν ήθελε την μεταφορά των Ελλήνων του Καυκάσου στην Ελλάδα, γιατί θα αποδυναμώνονταν εθνολογικά ο Πόντος. Η λεκτική

¹⁹ Εφημ. «Ελεύθερος Πόντος», Βατούμ (18.11.1920).

στήριξη που απέσπασε από τους ηγέτες των Μεγάλων συμμαχικών Δυνάμεων Λόυδ Τζόρτζ , Κλεμανσώ και Ουίλσον ότι συμφωνούν με το σχέδιο του, χρειαζόταν και την θετική έγκριση του Ελ. Βενιζέλου. Ο Χρύσανθος ήταν πεπεισμένος ότι το σχεδιαζόμενο ποντιακό κράτος μπορούσε να είναι βιώσιμο μόνο με την παλιννόστηση των Ελλήνων της Ρωσίας στον ιστορικό Πόντο, γιατί έτσι αποκτούσε εθνολογική πλειοψηφία έναντι των άλλων τοπικών λαών. Η συνάντηση του Χρύσανθου με το Βενιζέλο στο Λονδίνο το Μάρτιο του 1920 ήταν τραγικά καθοριστική για τους καυκάσιους πρόσφυγες. Ο μητροπολίτης, για να υιοθετήσει το σχέδιο του ο πρωθυπουργός και να σταματήσουν τα πλοία να μεταφέρουν τους πρόσφυγες στην Ελλάδα, αξιοποιώντας τους μελλοντικά στον Πόντο, επινόησε κατά την συνομιλία τους, ένα δόλιο και εθνικά προσβλητικό επιχείρημα, ότι δήθεν οι καυκάσιοι πρόσφυγες είναι εθνικά επικίνδυνοι, γιατί είναι επηρεασμένοι από το μικρόβιο του μπολσεβικισμού. Για αυτό δεν πρέπει να τους εγκαταστήσει στη Μακεδονία όπου υπάρχει ικανός αριθμός Σλάβων. Ο Ελ. Βενιζέλος, αντιλαμβανόμενος την σπουδαιότητα του ενδεχόμενου

κινδύνου, ζήτησε από τον μητροπολίτη να διατυπώσει γραπτά την τοποθέτηση του, μία τοποθέτηση που είναι μελανό σημείο στην άριστη πολιτική και θρησκευτική σταδιοδρομία και προσφορά του.²⁰ Το επιχείρημα πέτυχε και για οκτώ μήνες τα καράβια σταμάτησαν. Ο Ελ. Βενιζέλος ενημερώνει άμεσα τα αρμόδια υπουργεία και τον Γενικό Διοικητή Μακεδονίας κ. Α. Αδοσίδη: «όπως ληφθώσιν υπόψιν τα εν αυτή εκτιθέμενα». Ο Αδοσίδης, που ήταν ήδη δασκαλεμένος από τον μητροπολίτη, τέσσερις μέρες αργότερα, στις 25 Μαρτίου 1920, συντάχθηκε με την άποψη του και βασιλικότερος του Βασιλέως στην έκθεση του προς τα υπουργεία Εσωτερικών, Εξωτερικών και Περιθάψεως πρότεινε την επείγουσα: «αναστολή του ρεύματος τούτου μέχρις ου τουλάχιστον αι εις Καύκασον αποστολαί μας προβώσιν εις επιμεμελημένην διαλογήν ή τουλάχιστον δοκιμάσωμεν το ποιόν των ήδη εγκατεστημένων εδώ αποίκων...». Στην ίδια έκθεση, καταθέτοντας την άποψη του, για όσους ήδη βρίσκονταν στην Ελλάδα, δε βρήκε

²⁰ «Εξοχώτατε κύριε Πρόεδρε. Επιτρέψατε να σημειώσω όσα και προφορικός είπομεν περι ενδεχόμενης εις Μακεδονίαν μεταναστεύσεως και εγκαταστάσεως εκεί των εν ταις περιφερείαις Καρς και Τσάλκης του Καυκάσου από πενήκοντα και πλέον ετών εγκατεστημένων Ελλήνων του Πόντου. Ούτοι απολέσαντες κατά το πλείστον την γνωστήν εθνικήν συνείδησιν και εν πολλοίς και την γλώσσαν, έχοντες δε την ψυχήν συγκεκριαμένην με τον σλαυισμόν και δη τον μπολσεβικισμόν, θα ήταν ίσως επικίνδυνοι εγκαθιστάμενοι εν Μακεδονία, όπου υπάρχουνικανοί Σλαύοι...» Α.Υ.Ε., Υ.Α.Κ., 1920 Α/4δ, Λονδίνο (21.03.1920).

μία θετική λέξη:« Δυστυχώς εκτός ελαχίστων εξαιρέσεων οι πρόσφυγες ούτοι είναι ως επι το πλείστον άτίθασοι, απειθάρχητοι, μεμψίμοιροι, πολλάκις φυγόπονοι, φοβούμαι δε και άρπαγες. Οι πλείστοι εξ αυτών στερούνται εθνικού φρονήματος, τινές δε είναι μόνον ρωσσόφωνοι και τουρκόφωνοι. Εν γένει έχω πεισθεί ότι δεν είναι το ενδεδειγμένον ελληνικόν και γεωργικόν στοιχείον, δίου δύναται να τελεσφορήσει ο εποικισμός και εξελληνισμός της Μακεδονίας, τουναντίον υπάρχει φόβος να παράσχωσι συν τω χρόνω πράγματα εις την Ελληνικήν Διοίκησιν...».²¹

Οι τοποθετήσεις του Αδοσίδη επηρέασαν σχεδόν όλες τις αρμόδιες ελληνικές αρχές. Ο Ύπατος Αρμοστής στην Κωνσταντινούπολη Ε. Κανελλόπουλος με τηλεγράφημα του την ίδια μέρα, στις 25 Μαρτίου 1920, που πήρε την εντολή, ζήτησε από την αντιπροσωπεία του Υπουργείου Περιθάλψεως στον Αντικαύκασο να: «μη επιτρέψωσιν αναχώρησιν γεωργικού πληθυσμού μέχρι νεωτέρας ειδοποιήσεως»,²² παρόλο που γνώριζε ότι κινδύνευαν να πεθάνουν από την πείνα, το κρύο και τις αρρώστιες.

²¹ Α.Υ.Ε., Υ.Α.Κ., 1920, Αρ. Πρωτ. 8233/666/Β' Θεσσαλονίκη (25.03.1920).

²² Α.Υ.Ε., Υ.Α.Κ., 1920 Α/5. VIII 2 τηλ.2224 (25.03.1920)

Η αλήθεια δε θα αργήσει να λάμψει. Ο Κ. Καραβίδας με το άρθρο του *Η Περίθαλψις και ο εποικισμός των Καυκασίων προσφύγων* και ο διευθυντής του Εποικισμού Μακεδονίας Αβράσογλου θα υποστηρίξουν την ουσιαστική συμβολή των προσφύγων στον οικονομικό και εθνολογικό τομέα της τελευταίας πενταετίας, τονίζοντας μάλιστα σε έκθεση του ο δεύτερος ότι: «ο εποικισμός, ανεξαρτήτως άλλων ωφελειών ας αφήνει εις το κράτος, αποτελεί καθαράν κερδοσκοπικήν επιχείρησιν».

Η αποκατάσταση των βαρύτερων χαρακτηρισμών θα έρθει από τον Νίκο Καζαντζάκη που θα οργώσει όλη τη Μακεδονία και τη Θράκη, για να εντοπίσει ακαλλιέργητες εκτάσεις για τους εναπομείναντες εν ζωή πρόσφυγες στις παραλίες του Καυκάσου. Τα στοιχεία που συγκέντρωσε είναι συγκλονιστικά. Στη Μακεδονία μονάχα το 19% των καλλιεργήσιμων χωραφιών και τσιφλικιών καλλιεργούνταν με πρωτόγονα μέσα. Για τους 40.00 πρόσφυγες γεωργούς της περιόδου 1914-1919 από τη Θράκη, τη Μικρά Ασία και τον Καύκασο που εποικίστηκαν στην Κεντρική και Δυτική Μακεδονία, το ελληνικό κράτος ξόδεψε συνολικά 7.385.696 δρχ. Και

εισέπραξε , μόνο από τους πρόσφυγες της Κεντρικής Μακεδονίας, από τους φόρους της δεκάτης και του στρεμματικού 7.242.990 δραχ. ως το 1920.²³

Στο ίδιο έγγραφο, με ημερομηνία 25 Ιουνίου 1920, που στέλνει ο Καζαντζάκης στον υπουργό Περιθάλψεως, επιχειρηματολογεί και για ποιόν άλλο λόγο πρέπει άμεσα να εγκαταστήσουμε στη Μακεδονία τους πρόσφυγες:«...αρκεί εκ της προηγουμένης μου εκθέσεως να υπομνήσω ότι στην περιφέρεια Εδέσσης και ιδίως εις την επαρχίαν Καρατζόβαν τα υφιστάμενα χωρία αριθμούντα πληθυσμόν 42.062 ψυχών έχουν υπό γλωσσικήν έποψιν ως εξής: Σλαυόφωνοι 27.342, Βλαχόφωνοι 7.855, Τουρκόφωνοι 5.626, Ελληνόφωνοι 1.240 και καταλήγει...Να φέρωμεν περισσοτέρας χιλιάδας Έλληνας γεωργούς εκ του Καυκάσου στην Ελλάδα».²⁴

Η πολύμηνη καθυστέρηση, ώσπου να αρθεί η παρεξήγηση και οι κυβερνητικοί ενδιασμοί στοίχησαν τη ζωή χιλιάδων Ελλήνων. Και όταν τα καράβια ξανάρχισαν να μεταφέρουν τους πρόσφυγες, οι περισσότεροι ήσαν εξαντλημένοι σωματικά και ψυχικά.

²³ Χειμαριός Κ., Ο Καζαντζάκης και οι Πόντιοι, στο περ. «Νέα Εστία», Αθήνα(1979), σελ. 871.

²⁴ Χειμαριός Κ., ό π. Σελ. 872.

Το τελειωτικό χτύπημα δόθηκε στις ακρογιαλιές της Ελλάδας. Η απομόνωση, τα απολυμαντήρια, τα λοιμοκαθαρτήρια, η κακή υποδοχή των υπαλλήλων και η αχαρακτήριστη συμπεριφορά της ελλαδικής νοοτροπίας σε εξαντλημένους ανθρώπους μιας άλλης κουλτούρας, αποτέλείωσαν ένα μεγάλο ποσοστό υπερήφανων για την καταγωγή τους Ελλήνων.

Ένα πλοίο παραφορτωμένο με ανθρώπους, ζώα και πράγματα, ξεκίνησε για την Ελλάδα. Ταξιδεύαμε. Ταξιδεύαμε γεμάτοι χαρά και ελπίδα, ας ήμασταν σαν σαρδέλες. Μαζί μας ταξίδευαν η φτώχεια, η αγωνία, η αβεβαιότητα, το άγνωστο, η ψείρα, με μοναδική παρηγοριά τη σκέψη ότι πάμε στην Ελλάδα μας, αφήνοντας πίσω μας πικρές και μαύρες αναμνήσεις... περνώντας μέσα από διάφορα νησιά, φτάσαμε κάποτε στη σημερινή Ποντιόπολη Καλαμαριά. Μας υποδέχθηκαν η καραντίνα, ο κλίβανος, η απολύμανση, το κούρεμα, η απομόνωση, ένα φτωχό συσσίτιο με λίγο ζεστό φαγητό. Κοντά σ' αυτά και ένα σκληρό φέρσιμο των οργάνων της τάξης. Όλα αυτά δεν μας τρόμαξαν και τόσο, αρκεί που πατήσαμε Ελληνικό χώμα και είδαμε να κυματίζει η Ελληνική σημαία. Η αποβίβαση

καθυστέρησε για λίγες μέρες, πιθανό για λόγους τεχνικούς. Μόλις κατεβήκαμε από το πλοίο και πατήσαμε το ελεύθερο Ελληνικό χώμα, σκύψαμε με ευλάβεια και το φιλήσαμε. Τα δάκρυα μας ήσαν ασυγκράτητα. Ξεχάσαμε όλες τις ταλαιπωρίες. Τόση μεγάλη ήταν η αγάπη μας για την πατρίδα μας, την οποία δυστυχώς πολλοί από τους προγόνους μας δεν πρόλαβαν να την γνωρίσουν από κοντά. Δεν πέρασαν πολλές ημέρες και πολλοί προσβλήθηκαν από εξανθηματικό τύφο και ελονοσία, οι οποίες κυριολεκτικά θέρισαν τους πρόσφυγες. Πολλοί δεν χάρηκαν καθόλου την πατρίδα, που τόσο λαχταρούσαν και που τόσα όνειρα έκαναν γι' αυτήν. Να πως τραγούδησε η μούσα το θλιβερό θανατικό την εποχή εκείνη: «Το τσολ' (έρημο) και το Καραπουρνού (Καλαμαριά) τριγύλ - τριγύλ (τριγύρω) ταφία. Ανοίξτε και τερέστ' (δέστε) ατά (αυτά) Όλα Καρσί (πόλη της Ρωσίας) παιδιά».

Όσοι πρόφτασαν και πέθαναν νωρίς γλύτωσαν, γιατί δεν υπέστησαν τις τραυματικές περιπέτειες, τα βασανιστήρια και τους ευτελισμούς, τον ψυχικό

θάνατο που είναι πολλές φορές λογικά βαρύτερος από το φυσικό.

Ο εξανθηματικός τύφος και οι άλλες μεταδοτικές ασθένειες θα φυλακίσουν σωματικά και ψυχικά τους ανήμπορους πρόσφυγες που δεν επιτρέπεται να ξεμυτίσουν από τις μαύρες λαμαρίνες και τους στενόμακρους ξύλινους θαλάμους. Εκεί μέσα στο τρομερό προσφυγοθανείο ²⁵ θα πρέπει να συμβιβαστούν με τον χάρο που θέριζε τις ψυχές τους: « Δια διαταγής της Γεν. Διοικήσεως απαγορεύεται απολύτως η κυκλοφορία εντός της πόλεως των Καυκασίων προσφύγων και η έξοδος αυτών εκ των συνοικισμών Καλαμαργιάς, Χαρμάνκιοϊ Λεμπέτ, Καρά-Ισίν και Τριανδρίας. Ομοίως απαγορεύεται η αναχώρησις των Καυκασίων προσφύγων εκ των συνοικισμών των εις το εσωτερικόν της Μακεδονίας, είτε σιδηροδρομικώς είτε δι' οιοουδήποτε άλλου μέσου, ως και η αναχώρησις αυτών δια θαλάσσης. Τέλος, απαγορεύεται η επικοινωνία των πολιτών με τους ανωτέρω συνοικισμούς εκτός των οργάνων της αρμοδίας υπηρεσίας. Οι παραβάται της παρούσης με ποινήν προστίμου δρ. 500 ή κρατήσεως 2 μηνών ή και αμφοτέρων». ²⁶

Η Επιτροπή Βοήθειας των Προσφύγων, που πρωτοστάτησε στην ίδρυση της ο γιος του μεγαλύτερου Πόντιου ιστορικού, Περικλή Τριανταφυλλίδη, ο Σοφοκλής, γνωστοποίησε πολλές φορές στο κοινό της Θεσσαλονίκης μέσω του τύπου τη

²⁵ Λιανίδης Σίμος, Η Επιστροφή των Αργοναυτών, Θεσσαλονίκη, (1995), σελ. 107.

²⁶ Εφημ. «Μακεδονία»,(25.02.1921).

δραματική κατάσταση των ημιθανών προσφύγων. Πρωτοχρονιά του 1921, με τον φορτισμένο τίτλο: «Η τραγωδία των Καυκασίων. Σώσωμεν αδελφούς από βέβαιον θάνατον. Καλύψωμεν την γύμνιαν των. Μία θερμή παράκληση», την οποία συνυπογράφει όλη η επιτροπή, αποκαλύπτει το μέγεθος της τραγικότητας του προβλήματος: *«_Η προς επικούριαν των Προσφύγων Επιτροπή, λαμβάνει την τιμήν να καταστήση γνωστόν εις τους συμπολίτας, ότι το μέγιστον μέρος των εκ Καυκάσου προσφύγων, ένεκα των επί δύο έτη περιπλανήσεων, και ταλαιπωριών εις τας παραλίους του Ευξείνου, στερούνται εσωρρούχων και υποδήσεως. Ιδιαιτέρως όμως, μεταξύ αυτών διασώζεται ακόμη (ΔΙΟΤΙ ΟΙ ΠΕΡΙΣΣΟΤΕΡΟΙ ΑΠΕΘΑΝΟΝ) αριθμός 1.200-1.300 προσφύγων πάσης ηλικίας, εν Καλαμαριά, οι οποίοι στερούνται ΠΑΣΗΣ ενδυμασίας και στρωμνής, διότι ο πλοίαρχος, αφού εφόρτωσε τα ενδύματα και τας αποσκευάς των, απέπλευσεν εκ Βατούμ, χωρίς να παραλάβη και τους πρόσφυγας οίτινες, φθάσαντες μετά δύο μήνας εις Θεσσαλονίκην, ουδέν ίχνος των ενδυμάτων και στρωμνών των συνήντησαν. Απορριφθέντων εν τη απολυμάνσει των ρακών, με τα οποία είχαν έλθη, ευρίσκονται έκτοτε (μήνες τέσσαρες!) θεόγυμνοι, άνευ ουδεμιάς περιβολής ή*

κλινοστρωμνής και ανυπόδητοι, άνδρες, γυναίκες και παιδιά, διαμένουσιν εξ αιδούς έγκλειστοι, εις τους θαλάμους των, περιτετυλιγμένοι έκαστος, νυκτός και ημέρας με ράκος ρυπαρού εφαπλώματος, το οποίον έλαβον από τους ευτυχεστέρους πρόσφυγας. Απαίσιον και σπαραξικάρδιον θέαμα! Εκτός των γυμνών τούτων ανθρωπίνων σκελετών, οίτινες αναμένουσιν, ως μόνην ελπίδαν, τον θάνατον, υπάρχουν και 400-450 εντελώς ανήλικα ορφανά, από ηλικίας ενός μέχρι 12 ετών, τα οποία εστερήθησαν των φροντίδων των γονέων και των οποίων ενεργείται η περισυλλογή υπό της Στρατιωτικής Υγειονομικής Υπηρεσίας όπως στεγασθώσιν εις ιδιαίτερον θάλαμον. Και τα έρημα ταύτα πλάσματα είναι γυμνά, περιβάλλονται δε με ρυπαρά ράκη. Η Επιτροπή δεν έχει τα χρηματικά μέσα, όπως προμηθευθή τα αναγκαία δια την κάλυψιν της γυμνότητος αυτών ενδύματα, διότι τα ολίγα χρήματα, άτινα από τας αυθορμήτους συνδρομάς των Σωματείων και συμπολιτών μέχρι τούδε συνέλεξε, διέθεσεν άπαντα προς προμήθεια 200 κιβωτίων αναγκαιοτάτου γάλακτος και προς επικουρίαν του λειτουργούντος από τεσσάρων ημερών σισσιτίου. Απεφάσισεν όθεν όπως κάμη έκκλισην προς τας φιλανθρώπους καρδίας των συμπολιτών μας και να παρακαλέση αυτούς, όπως θέσωσιν εις την

διάθεσιν ημών, όσα παλαιά και ημιτετριμμένα φορέματα έχει έκαστος εις τας ιματιοθήκας του. Κάθε φιλεύσπλαγχνος οικοδέσποινα, ας θελήση να καθαρίση τα ιματιοφυλάκιά της από τα παλαιά της ενδύματα, τα οποία δεν σκέπτεται πλέον να φορέση δι'οιονδήποτε λόγον. Κάθε μητέρα ας μας στείλη όσα ασπρόρρουχα δεν χρησιμεύουσι πλέον εις την αυξηθείσαν ηλικίαν του τέκνου της και ακόμη ας ελαττώση κατά εν ή δύο την παρακαταθήκην, δια να ενδυθώσι και τα γυμνά σκέλη των αποκλήρων. Ο μέγας Διδάσκαλος της ελεημοσύνης εκήρυξεν: «Ο έχων δύο χιτώνας τον ένα δότω τω μη έχοντι». Ημείς περιορίζομεν την θερμήν παράκλησιν εις την προσφοράν των παλαιών, των ημιτετριμμένων, των αχρήστων, η θυσία των οποίων είναι εντελώς ανεπαίσθητος εις την οικιακήν οικονομίαν, ενώ δι'αυτών θα καλύψωμεν τους γυμνούς ετιμοθανάτους νεομάρτυρας της ελλ. φυλής. Ουδεμίαν έχομεν αμφιβολίαν, ότι έκκλησίς μας θα εισακουσθή, διότι η πόλις μας διακρίνεται δια την φιλευσπλαγχνίαν των κατοίκων της. Προς ευκολίαν δε των φιλευσπλάγχνων κυριών, οι αιδεσιμώτατοι ιερείς των ενοριών παρεκλήθησαν να περιέλθωσι τας οικίας των ενοριών, όπως παραλάβωσι τας προσφοράς αυτών, αναγράφοντες αυτάς εις ειδικόν κατάλογον. Αλλ' οι συμπολίται μας δύνανται ν'αποστείλωσι τα

ενδύματα εις τας διευθύνσεις των ελληνικών εφημερίδων, αίτινες προσηνέχθησαν εις τούτο, εις την Εισαγγελίαν των Εφετών και εις τα γραφεία των μελών της Επιτροπής. Η επιτροπή δέχεται την συνεργασίαν πάσης φιλανθρώπου κυρίας δια την συλλογήν και διανομήν των ενδυμάτων εις τους πρόσφυγας. Γίνονται δεκτά ενδύματα και υποδήματα δια πάσας τας ηλικίας. Τα μέχρι της εορτής των Φώτων συλλεχθησόμενα θα διανεμηθώσι την 8^{ην} Ιανουαρίου υφ' ημών αυτοπροσώπως.

Εν Θεσ/νίκᾳ τη 28 Δεκεμβρίου 1920

Η επιτροπή της επικουρίας: Μ. Καζατζίδης (πρόεδρος), Ζ. Σαββαρίκας, Σ. Τριανταφυλλίδης. Φ. Κοντογούρης, Κ. Τάττης, Ν. Δαρβέρης, Β. Μιχισόπουλος, Ν. Μάνος, Μ. Σασαγιάννης (ταμίας), Γεώργιος Ρώμπαπας, Δημ. Γεωργίου (εργοστασιάρχης).²⁷

Με τον τίτλο «Μή δεν επιτρέπουν οι Τούρκοι», καταγγέλλεται στον τοπικό τύπο η ολιγωρία της κυβερνήσεως, για το απώλεια και την ψωρίαση 7.000 ζώων που φέρανε από τον Καύκασο, για την καλλιέργεια των αγρών και τον κίνδυνο θανάτου που διατρέχουν 40.000 ομογενείς: « Τα ζώα των θνήσκουν , διότι τρέφονται

²⁷ Εφημ. Μακεδονία (01.01.1921.)

με σάπια χόρτα. 7.000 ζώα εψώριασαν εις την Αγίαν Παρασκευήν και το Καραμπουρνού επί 4 μήνας, ενώ ημπορούσαν να καλλιεργήσουν τους αγρούς, και να παραγάγουν προϊόντα. 40.000 ομογενών είχαν καταδικασθή υπό της Κυβερνήσεως εις τον εκ πεινής εξανθηματικού τύφου και φθειριάσεως κίνδυνον, αν δεν προσέτρεχεν εις βοήθειαν των ο Αμερικανικός Σταυρός, όστις έμεινε κατάπληκτος από την απανθρωπίαν μας...

Εμποιεί φρίκην ή αστοργία. Και ερωτώμεν την Επίκουρον Επιτροπήν των Καυκασίων, εις την οποίαν μεγάλην τρέφειν η κοινωνία εκτίμησιν: τι κάμνει, και διατί δεν διαμαρτύρεται κατά της τοιαύτης δολοφονίας των ομογενών; Ερωτώμεν την Κυβέρνησιν: Διατί εσταμάτησεν πάσα εποικιστική εργασία; Ερωτώμεν το Υπουργείον της Γεωργίας: πότε εσκέφθη, τι απεφάσισε, και τι μέχρι σήμερα ενήργησεν δια το Εθνικόν και Μακεδονικόν ζήτημα; Τον Ελληνισμόν της Μακεδονίας δεν ενδιαφέρει, κ. Τσαλδάρη, η μετατροπή του σχεδίου Θεσσαλονίκης. Όχι! Αυτό ενδιαφέρει τους Τούρκους και Ισραηλίτας, εις τους οποίους ανήκουσι κατά 9/10 τα καέντα οικόπεδα. Τους Έλληνας ενδιαφέρει ο εποικισμός Ελλήνων, εκεί όπου κυριαρχούν οι Μουσουλμάνοι. Μας ενδιαφέρει ν'αναζωογονηθή δια των Καυκασίων η γεωργία

μας. Τί κάμνετε δι'αυτά; Ποῖον το πρόγραμμά σας; Μήπως δεν εσκέφθητε, διότι δεν σας το επιτρέπουν ἢ «Σελαμέτ» και οι πάτρωνές της, ω Μοιραίοι;».²⁸

Σχολιάζοντας αρνητικά, αναγνώστης της παραπάνω εφημερίδας, τις αντιλήψεις που επικρατούσαν στις υπηρεσίες του εποικισμού, αναρωτιέται μήπως είχε δίκαιο ο Α. Αμβράσογλου που έγραψε:« , ότι χάριν των Μουσουλμάνων, οι Καυκάσιοι θα εποικισθούν « υπό την γην!» και συμπληρώνει ο ίδιος « Εντρέπομεν ως Έλλην δια την κατάστασιν».²⁹

Δέος και τρόμο προκαλούσε στους δυστυχείς πρόσφυγες η αναφορά στον καταραμένο καταυλισμό του Καραμπουρνάκι, γιατί όλοι τους είχαν κάτι να θυμηθούν, κάτι να εξιστορίσουν για τους συγγενείς, τους συγχωριανούς, τους φίλους των που δε γνώριζαν, αν ζουν, αν πέθαναν και πώς πέθαναν. Όταν αρχίζεις και θέλεις να γράψεις για τις μέρες εκείνες, η πένα σου σπάζει, μας λέει ο Καλαμαριώτης Σίμος Λιανίδης³⁰. Κλείνει όμως αισιόδοξα την τραγική ιστορία όλων των προσφύγων λέγοντας ότι Καρσλίδες, Πόντιοι, Σμυρنيοί,

²⁸ Εφημ. «Μακεδονία», (07.03.1921).

²⁹ Εφημ. «Μακεδονία», (07.03.1921).

³⁰ Λιανίδης Σίμος, ό.π., σελ.113.

Θρακιώτες, Κωνσταντινοπολίτες όλοι τους γέμισαν την αφιλόξενη και έρημη ακτή της Καλαμαριάς και την έκαναν τον ωραιότερο και μεγαλύτερο σήμερα περιφερειακό Δήμο της Θεσσαλονίκης.

